

BARBARA MARIA MORAWIEC

orcid: 0000-0001-5935-9438

e-mail: b.morawiec@bn.org.pl

Funkcjonowanie bibliotek w Polsce w czasie epidemii COVID-19 – rekomendacje, działania i pomoc Biblioteki Narodowej – raport

DOI: 10.36155/RBN.52.00008

Pierwszy przypadek zakażenia koronawirusem w Polsce stwierdzono 4 marca 2020 roku w Zielonej Górze. Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego w komunikacie z 6 marca 2020 roku skierowanego do instytucji kultury podało zalecenia i rekomendacje dotyczące „podjęcia działań profilaktycznych, które mają na celu zmniejszenie potencjalnego ryzyka epidemiologicznego związanego z koronawirusem SARS-CoV-2”¹. Dotyczyły one bieżącej działalności instytucji, stosowania się do zaleceń Głównego Inspektora Sanitarnego, zapewnienia podstawowych środków higieny i środków ochronnych, odwołania delegacji do innych krajów, ograniczenia wyjazdów i dokonywania zmian w harmonogramach organizowanych wydarzeń. Ministerstwo nie rekomendowało zamykania lub znaczącego ograniczenia działalności instytucji kultury, ale wzywało do zachowania niezbędnych środków ostrożności².

1 Zalecenia MKiDN w związku z koronawirusem SARS-CoV-2 – <https://www.gov.pl/web/kultura/sport/zalecenia-mkidn-w-zwiazku-z-koronawirusem-sars-cov-2> [dostęp: 25.07.2021].

2 Ibidem.

Dzień 11 marca 2020 roku zmienił funkcjonowanie wszystkich bibliotek i instytucji kultury w Polsce. Rządowy Zespół Zarządzania Kryzysowego nakazał wówczas ich czasowe zamknięcie – od 12 marca – by zatrzymać szerzenie się koronawirusa SARS-CoV-2. Na podstawie decyzji ministra kultury Biblioteka Narodowa – w trybie natychmiastowym – przekazała komunikat o zamknięciu bibliotek publicznych dla czytelników od 12 marca³, zamknęła swoją siedzibę⁴, jednocześnie odwołując wszystkie konferencje, seminaria, szkolenia oraz rekomendując innym bibliotekom podjęcie podobnych decyzji i działań profilaktycznych⁵. Biblioteki

3 Biblioteki publiczne zamknięte od 12 marca – <https://www.bn.org.pl/aktualnosci/3923-biblioteki-publiczne-zamkniete-od-12-marca.html> [25.07.2021].

4 Zamknięcie Biblioteki Narodowej od 12 marca do 25 marca – <https://www.bn.org.pl/aktualnosci/3924-zamkniecie-biblioteki-narodowej-od-12-marca-do-25-marca.html> [25.07.2021].

5 Odwołanie wydarzeń w Bibliotece Narodowej – <https://www.bn.org.pl/aktualnosci/3921-odwołanie-wydarzen-w-bibliotece-narodowej.html> [25.07.2021].

w całej Polsce poinformowały swoich użytkowników o konieczności zamknięcia.

Minister zdrowia wydał rozporządzenie wprowadzające na obszarze Rzeczypospolitej Polskiej stan zagrożenia epidemicznego 13 marca 2020 roku⁶, a tydzień później ogłaszające stan epidemii⁷. Przepis ustanawiający czasowe ograniczenie działalności bibliotek ujętej w Polskiej Klasyfikacji Działalności w dziale 91.0 został utrzymany w obu tych aktach prawnych.

Nagłe zamknięcie instytucji kultury i konieczność zmiany trybu pracy, tak by pozostać w stałym kontakcie z ich użytkownikami, wymusiło konieczność opracowania nowych standardów i procedur funkcjonowania, zgodnych z rygiem sanitarnym. Biblioteka Narodowa, po analizie wprowadzonych przepisów, 16 marca 2020 opublikowała opinię prawną dotyczącą ograniczenia działalności bibliotek w czasie stanu zagrożenia epidemicznego. Opinia zawierała nie tylko wykładnię prawa, interpretację przepisów, wskazanie zakresu ograniczeń, zobowiązań wynikających z wykonania przepisów⁸, wprowadzenia odpowiednich czynności, ale przede wszystkim wskazywała dyrektorom i kierownikom bibliotek sposób postępowania, by podjąć odpowiednie

decyzje dotyczące organizacji pracy bibliotek. Opinia Biblioteki Narodowej okazała się bardzo pomocna w rozmowach dyrektorów bibliotek ze swoimi organizatorami zarówno w czasie stanu zagrożenia epidemicznego, jak i później ogłoszonego stanu epidemii. Jej atutem było odesłanie do przepisów kodeksu pracy, by wskazać, jak podczas zamknięcia biblioteki dla czytelników bibliotekarze i inni pracownicy bibliotek mogą wykonywać swoje obowiązki, aby maksymalnie ograniczyć kontakty wewnętrzne i zachować zalecany dystans społeczny. Biblioteka Narodowa, pokazując pracodawcom zakres możliwości prawnych, uznała za celowe maksymalnie możliwe wykonywanie – niezbędnych dla funkcjonowania biblioteki w zakresie wynikającym z analizowanych przepisów – obowiązków służbowych na zasadzie pracy zdalnej. Dodatkowo wskazała rodzaje czynności, jakie może wykonywać zdalnie⁹.

Opinia pomogła bibliotekarzom w rozpoznaniu się w obostrzeniach, zrozumieniu terminologii prawnej, interpretacji wykładni prawa, wskazaniu możliwości działania, ułatwiała podejmowanie stosownych decyzji. Kolejne opinie, komunikaty i rekomendacje wydawane przez BN stanowiły wsparcie w trudnym czasie, wspomagały w codziennej pracy, rozwiewały obawy bibliotekarzy, skłaniały także do refleksji na temat utrzymania wskaźników funkcjonowania bibliotek (liczba wypożyczeń zbiorów, liczba czytelników etc.) oraz o przyszłości bibliotek jako jednostek lokalnych oraz sieci bibliotecznej.

6 Rozporządzenie Ministra Zdrowia z dnia 13 marca 2020 r. w sprawie ogłoszenia na obszarze Rzeczypospolitej Polskiej stanu zagrożenia epidemicznego – <https://dziennikustaw.gov.pl/D2020000043301.pdf> [25.07.2021].

7 Rozporządzenie Ministra Zdrowia z dnia 20 marca 2020 r. w sprawie ogłoszenia na obszarze Rzeczypospolitej Polskiej stanu epidemii – <http://dziennikustaw.gov.pl/D2020000049101.pdf> [25.07.2021].

8 Nowego rozporządzenia i wszelkich powszechnie obowiązujących przepisów prawa, w szczególności: ustawy z 5 grudnia 2008 o zapobieganiu oraz zwalczaniu zakażeń i chorób zakaźnych u ludzi oraz ustawy z 2 marca 2020 o szczególnych rozwiązaniach związanych z zapobieganiem, przeciwdziałaniem i zwalczaniem COVID-19, innych chorób zakaźnych oraz wywołanych nimi sytuacji kryzysowych.

9 Pracę zdalną w praktyce zastosowano także w Bibliotece Narodowej. Pracownicy częściowo (hybrydowo) lub całkowicie przechodzili na ten tryb, co uchroniło wszystkich przed zakażeniami. Na miejscu pozostawali tylko pracownicy niezbędni do podtrzymania funkcjonowania biblioteki, w tym m.in.: służba ochrony, personel utrzymujący czystość, pracownicy techniczni, obsługi i administracyjni, kierownicy komórek organizacyjnych, kadra zarządzająca. Warto dodać, że do końca 2020 roku w BN zatrudnionych było ponad 700 osób.

Wraz ze zmieniającą się sytuacją, decyzjami rządu, kolejnymi rozporządzeniami (i zmieniającymi je rozporządzeniami), Biblioteka Narodowa podawała odpowiednie komunikaty dla bibliotekarzy oraz osobne komunikaty dla czytelników. Poza standardowymi komunikatami informacyjnymi oraz w celu pomocy bibliotekom w powrocie do normalności, 23 marca 2020 roku BN sformułowała zasady bezpieczeństwa epidemicznego w bibliotekach¹⁰. Zgodnie z wiedzą na temat utrzymywania się koronawirusa na różnych powierzchniach (w tym na papierze i plastiku, z którego wykonane są m.in. okładki książek)¹¹, Biblioteka Narodowa zwróciła uwagę na to, w jaki sposób należy traktować książki wypożyczone z bibliotek, zwracane przez czytelników, a następnie odbierane przez bibliotekarzy i wypożyczane ponownie innym osobom. Nie wiedząc o tym, czy dana osoba była chora (i gdzie przebywała wówczas z wypożyczonymi zbiorami), czy przeszła koronawirusa czy może być bezobjawowym nosicielem, istniało ryzyko, że SARS-CoV-2 może pozostać na powierzchni książki – na stronach książki lub okładce. W celu zapewnienia bezpieczeństwa bibliotekarzy odbierających zwracane publikacje i kolejnych czytelników, Biblioteka Narodowa zarekomendowała zastosowanie kwarantanny jako optymalnego środka zaradczego przeciw ewentualnemu

10 Bezpieczeństwo epidemiczne w bibliotekach – <https://bn.org.pl/aktualnosci/3938-bezpieczenstwo-epidemiczne-w-%26nbsp;bibliotekach.html> [26.07.2021].

11 Po zapoznaniu się z przepisami obowiązującymi w Polsce i w Europie, aktami prawnymi, opiniami prawników, ekspertów, epidemiologów, zaleceniami Światowej Organizacji Zdrowia WHO, najnowszymi wynikami badań naukowców, ale i również po wymianie doświadczeń bibliotek z całego świata (i obowiązujących w nich przepisów w zakresie epidemii) w ramach współpracy międzynarodowej, jak: CENL – The Conference of European National Librarians czy IFLA – The International Federation of Library Associations and Institutions.

przeniesieniu wirusa, w szczególności mając na uwadze ochronę zdrowia osób o obniżonej odporności. Rekomendacje kwarantanny książek i okresu jej obowiązywania ulegały zmianie wraz z wynikami badań naukowych¹². Rekomendacja wywołała dyskusje w środowisku – jedni bibliotekarze byli ostrożni i wprowadzili ją w życie, drudzy podważali zasadność tych działań. Zdanie zmieniało się wraz z pogarszającą się w kraju sytuacją epidemiczną i wzrostem zakażeń (wprowadzoną izolacją domową dla osób chorych czy przebywaniem na obowiązkowej kwarantannie osób, które miały kontakt z zakażonymi), po wskazaniu sposobu liczenia dni od momentu zwrotu, radzenia sobie z organizacją miejsca na kwarantannę¹³ czy wprowadzeniu przez producentów systemów bibliotecznych funkcji pozwalającej oznaczyć dany egzemplarz jako odseparowany od księgozbioru właściwego. Wiele bibliotek po wznowieniu działalności – gdy było to możliwe – utrzymywało kwarantannę

12 Na początku biblioteki na świecie wprowadzały od 10 do 14 dni kwarantanny zbiorów bibliotecznych, później 3 dni. Biblioteka Narodowa zmieniła rekomendację w tym zakresie 4 maja 2020 roku, a zniósła 14 czerwca 2020 roku z zaleceniem jej przywrócenia w zależności od lokalnej sytuacji epidemicznej.

13 Rekomendacja brzmiała: „(...) odłożone na okres minimum 3 dni do skrzyni, pudła, torby lub na wydzielone półki w magazynie, innym pomieszczeniu bądź regale. Odizolowane egzemplarze należy oznaczyć datą zwrotu i wyłączyć z wypożyczania do czasu zakończenia kwarantanny, po tym okresie włączyć do użytkowania. Należy pamiętać o założeniu rękawiczek. Nie wymaga się osobnych pomieszczeń na kwarantannę, ponieważ wirus nie przenosi się samodzielnie. Egzemplarze zwracanych do biblioteki nie wolno dezynfekować preparatami dezynfekcyjnymi. Nie należy stosować ozonu do dezynfekcji książek ze względu na szkodliwe dla materiałów celulozowych właściwości utleniające. Nie należy naświetlać książek lampami UV z uwagi na to, iż światło to ma szkodliwy wpływ na materiały, z których wykonane są książki. Przypominamy, że po przyjęciu książek od użytkownika należy każdorazowo zdezynfekować blat, na którym leżały”.

przed ponownym włączeniem zwracanych książek na półki w wypożyczalniach, czytelnich i magazynach.

Okres zamknięcia bibliotek został określony jako „czasowy”, bez podania terminu jego zakończenia. Dopiero rozporządzenie Rady Ministrów z 10 kwietnia 2020 roku w sprawie ustanowienia ograniczeń, nakazów i zakazów w związku z wystąpieniem stanu epidemii¹⁴ rekomendowało ograniczenie działalności bibliotek do 19 kwietnia 2020 roku. Oprócz utrzymanych zasad bezpieczeństwa nałożono obowiązek zakrywania, przy pomocy części odzieży, maski albo maseczki, ust i nosa podczas przebywania poza miejscem zamieszkania lub stałego pobytu¹⁵. Obowiązek ten dotyczył wszystkich osób poruszających się w przestrzeni publicznej oraz pracujących w instytucjach kultury.

Punktem zwrotnym była konferencja prasowa, podczas której premier i minister zdrowia zapowiedzieli „nową normalność”¹⁶, czyli cztery etapy znoszenia ograniczeń związanych z COVID-19. Otwarcie bibliotek zaplanowano w drugim etapie, jednak było to zależne od dynamiki nowych zachorowań¹⁷. BN zaktualizowała swoje rekomendacje i przypomniała już obowiązujące¹⁸.

14 Rozporządzenie Rady Ministrów z 10 kwietnia 2020 roku w sprawie ustanowienia określonych ograniczeń, nakazów i zakazów w związku z wystąpieniem stanu epidemii – <https://dziennikustaw.gov.pl/D2020000065801.pdf> [26.07.2021].

15 Ibidem, § 18.

16 Nowa normalność: etapy znoszenia ograniczeń związanych z COVID-19 – <https://www.gov.pl/web/koronawirus/nowa-normalnosc-etapy> [26.07.2021].

17 Zamknięcie bibliotek przedłużone – <https://bn.org.pl/aktualnosci/3962-zamkniecie-bibliotek-przedluzone.html>

18 Z związku z aktualizacjami strony www (linku z rekomendacjami), gdzie były zamieszczane rekomendacje, kopię pierwotnej treści zamieszczono równolegle w serwisie Lustro Biblioteki. Rekomendacje Biblioteki Narodowej

Pod koniec kwietnia premier poinformował, że rozpoczyna się drugi etap, a od 4 maja 2020 roku biblioteki mogą zostać otwarte pod warunkiem podjęcia decyzji przez dyrektora biblioteki, w porozumieniu z organizatorem, po konsultacji z sanepidem. Do rekomendacji BN dodano zapis:

Decyzję o otwarciu biblioteki podejmuje dyrektor w porozumieniu z organizatorem po konsultacji z sanepidem. Powinna ona zostać podjęta, kiedy biblioteka będzie przygotowana do bezpiecznego funkcjonowania w czasie epidemii. Przy podejmowaniu decyzji należy wziąć pod uwagę liczbę użytkowników i warunki lokalowe, w tym wielkość pomieszczenia, w którym będą przebywali. Biblioteka Narodowa rekomenduje uruchomienie jedynie wypożyczalni dla użytkowników. Do czasu znaczącego zmniejszenia liczby zakażeń lub odwołania stanu epidemii, Biblioteka Narodowa nie rekomenduje otwarcia czytelni, wolnego dostępu do katalogów kartkowych, księgozbioru i czasopism. Rekomendacja dotycząca uruchomienia czytelni zostanie ogłoszona osobnym komunikatem po zmniejszeniu liczby zakażeń i konsultacji ze służbami sanitarnymi¹⁹.

Czytelnie bibliotek są zazwyczaj małymi zamkniętymi przestrzeniami, nie wspominając o tym, że część bibliotek i filii bibliotecznych (szczególnie na terenach wiejskich) w Polsce prowadzi swoją działalność w małych lokalach, niemających możliwości zagwarantowania zachowania pełnego bezpie-

dla bibliotek po zniesieniu zakazu prowadzenia działalności bibliotecznej – <http://lustrbiblioteki.pl/2020/04/rekomendacje-biblioteki-narodowej-dla-bibliotek-po-zniesieniu-zakazu-prowadzenia-dzialalnosci-bibliotecznej/> [26.07.2021].

19 Od 4 maja można otwierać biblioteki – <https://www.bn.org.pl/aktualnosci/3971-od-4-maja-mozna-otwierac-biblioteki.html> [27.07.2021].

czeństwa epidemicznego. Specyfikę czytelni można porównać do sal teatrów i kin, gdzie w zamkniętych przestrzeniach przebywa wiele osób jednocześnie. Ich otwarcie było przewidziane w ostatnim etapie znoszenia ograniczeń związanych z COVID-19. Tak też centralna biblioteka państwa zrobiła w swojej siedzibie²⁰, a za nią pozostałe biblioteki w kraju. Biblioteka Narodowa otrzymała wiele pytań, nadsyłanych na adres e-mailowy utworzonej poradni, w sprawie sposobu konsultacji otwarcia bibliotek (tj. rekomendowanego uruchomienia działania wypożyczalni) z inspektorami sanitarnymi. Bibliotekarze szybko otrzymali odpowiedź, której brakowało w ogłoszonym rozporządzeniu Rady Ministrów²¹ i wcześniejszych wytycznych Ministerstwa Rozwoju²². Bibliotekarze, pytając o procedurę, często powoływali się na komunikat MKiDN, gdzie wiceprezes rady ministrów podkreślił, że:

20 Czytelnie BN w alei Niepodległości 213 pozostawały w modernizacji, a czytelnikom na czas remontu udostępniano czytelnie tymczasowe. Dyrektor Biblioteki Narodowej podjął decyzję, że „do czasu znaczącego zmniejszenia liczby zakażeń i wprowadzenia czwartego etapu znoszenia ograniczeń związanych z COVID-19 czytelnie Biblioteki Narodowej zostaną zamknięte dla czytelników” – Czytelnie Biblioteki Narodowej zostaną otwarte dla czytelników w IV etapie znoszenia ograniczeń – <https://www.bn.org.pl/aktualnosci/3973-czytelnie-biblioteki-narodowej-zostana-otwarte-dla-czytelnikow-w-iv-etapie-znoszenia-ograniczen.html> [27.07.2021].

21 Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 2 maja 2020 roku w sprawie ustanowienia określonych ograniczeń, nakazów i zakazów w związku z wystąpieniem stanu epidemii – <https://www.dziennikustaw.gov.pl/D2020000079201.pdf> [27.07.2021].

22 28 kwietnia 2020 roku ukazały się wytyczne dla branż przygotowane przez Ministerstwo Rozwoju w konsultacji z GIS – <https://www.gov.pl/web/rozwoj/biblioteki> [27.07.2021]. Wytyczne były oparte głównie na rekomendacjach Biblioteki Narodowej i traktowano je obligatoryjnie. Z kolei wytyczne Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego odnosiły się w pełni do rekomendacji Biblioteki Narodowej.

zdjęcie zakazu działalności instytucji nie oznacza nakazu ich otwarcia. Ostateczną decyzję o czasie, trybie i tempie otwierania instytucji oraz procedurach związanych z zapewnieniem ochrony zdrowia pracowników i publiczności w każdym przypadku podejmuje dyrektor instytucji w porozumieniu z lokalnym inspektorem sanitarnym²³.

Po uzyskaniu wykładni prawnej, Biblioteka Narodowa opracowała kolejną rekomendację:

Zgodnie z powyższymi wytycznymi MKiDN decyzję o otwarciu biblioteki i jego terminie podejmuje dyrektor w porozumieniu z organizatorem, po konsultacji z inspektorem sanitarnym (telefonicznej lub mailowej). Konsultacje z inspektorem sanitarnym powinny objąć kwestie dotyczące organizacji pracy po otwarciu biblioteki, związane ze spełnieniem występujących warunków w ww. wytycznych oraz rekomendacji BN (np. choroby przewlekłe pracowników, mała powierzchnia biblioteki i trudności z utrzymaniem dystansu między użytkownikami) oraz inne kwestie sanitarne wynikające ze specyfiki działalności biblioteki, jeśli takie występują²⁴.

Pod koniec maja 2020 roku premier zapowiedział wprowadzenie czwartego etapu znoszenia obostrzeń od 6 czerwca. Równoległe BN

23 Wznowienie działalności niektórych instytucji kultury – <https://www.gov.pl/web/kultura/transport/wznowienie-dzialalnosci-niektorych-instytucji-kultury> [27.07.2021].

24 Konsultacja z lokalnymi inspektoratami sanitarnymi była utrudniona z uwagi na obciążenie pracowników zadaniami i bieżącymi sprawami epidemicznymi w danym regionie. Rekomendacja BN dotycząca konsultacji bibliotek z inspektorami sanitarnymi – <https://www.bn.org.pl/aktualnosci/3977-rekomendacja-bn-dotyczaca-konsultacji-bibliotek-z-inspektorami-sanitarnymi.html> [27.07.2021].

wydała komunikat z rekomendacją otwarcia czytelní, zachęcając do wypożyczenia publikacji do domu zamiast ich udostępniania na miejscu. Najważniejszy zapis brzmiał:

Decyzję o dacie i warunkach otwarcia czytelní podejmuje dyrektor biblioteki. Przy podejmowaniu decyzji należy wziąć pod uwagę liczbę użytkowników, warunki lokalowe, czas przebywania osób w czytelních oraz lokalną sytuację epidemiczną (w gminie, powiecie i województwie). Ważne jest również, by podjęte środki profilaktyczne zapewniły bezpieczeństwo zarówno wszystkich pracowników biblioteki, jak i czytelników. Dyrektor lub kierownik biblioteki może wprowadzić dodatkowe warunki korzystania z biblioteki przez użytkowników zgodnie z jego uprawnieniami dotyczącymi kierowania instytucją lub pełnomocnictw, jeśli biblioteka nie ma osobowości prawnej²⁵.

Wydane rekomendacje zostały przyjęte przez bibliotekarzy i kadrę zarządzającą bibliotekami jako poradnik, który krok po kroku (od podjęcia decyzji o otwarciu do bezpośredniej pracy z czytelnikiem) wspierał ich w powrocie do nowej normalności. Kluczowymi zagadnieniami poruszonymi w rekomendacjach były: wskazanie wszystkich zasad bezpieczeństwa epidemicznego (w szczególności: wprowadzenie stanowiska do dezynfekcji rąk przed wejściem, zasłanianie nosa i ust przez wszystkie osoby, zachowanie dystansu społecznego, regularne wietrzenie pomieszczeń i ich dezynfekcja w wyznaczonych godzinach, dezynfekcja urządzeń ogólnodostępnych i samoobsługowych, rozstawienie przesłon ochronnych w punkcie odbioru książek); organizacja przestrzeni w bibliotekach

25 Rekomendacje Biblioteki Narodowej dotyczące otwarcia czytelní w bibliotekach – <https://bn.org.pl/aktualnosci/3993-rekomendacje-biblioteki-narodowej-dotyczace-otwarcia-czytelnw-bibliotekach.html> [27.07.2021].

zarówno tych mniejszych (np. korytarze) i większych (np. czytelnie) zgodnie z uwarunkowaniami lokalowymi, wolnego dostępu do księgozbioru; wprowadzenie rezerwacji miejsc w czytelních dla użytkowników, by uniknąć tłoku; korzystanie z baz danych i bibliotek cyfrowych; podtrzymanie pracy zdalnej oraz ograniczanie bezpośrednich kontaktów na rzecz kontaktu e-mailowego, telefonicznego lub poprzez inne komunikatory²⁶. Grupą osób szczególnie narażoną na zakażenie koronawirusem byli seniorzy, dlatego w miarę możliwości nie rekomendowano angażowania w prace wymagające bezpośredniego kontaktu z osobami z zewnątrz pracowników powyżej sześćdziesiątego roku życia oraz przewlekle chorych. Dodatkowym narzędziem kontaktu BN z bibliotekarzami i do szybkiego przekazywania informacji stał się newsletter pod nazwą „Poradnik i Biuletyn BN dla bibliotekarzy”²⁷.

W czerwcu, kiedy fala zakażeń ustawała, centralna biblioteka państwa wydała kolejne rekomendacje dotyczące organizowania wydarzeń w bibliotekach. Wytyczne poprzedzono zaleceniem:

Biblioteka Narodowa rekomenduje bibliotekom organizację wydarzeń na świeżym powietrzu oraz w przestrzeniach zamkniętych tylko w tych miejscowościach, w których nie ma przypadków zakażeń koronawirusem lub liczba ich wyraźnie spada. Obowiązują wówczas zasady reżimu sanitarnego określone w przepisach. Wciąż preferowane jest organizowanie wydarzeń w formie on-line²⁸.

26 Rekomendacje Biblioteki Narodowej dotyczące otwarcia czytelní w bibliotekach – <https://bn.org.pl/aktualnosci/3993-rekomendacje-biblioteki-narodowej-dotyczace-otwarcia-czytelnw-bibliotekach.html> [27.07.2021].

27 Newsletter został uruchomiony 29 kwietnia 2020 roku.

28 Rekomendacje Biblioteki Narodowej dotyczące organizowania wydarzeń w bibliotekach – <https://bn.org.pl/aktualnosci/4007-rekomendacje>

Przez pierwszy miesiąc wakacji sytuacja epidemiczna w Polsce była monitorowana, a przepisy zmieniły się dopiero wraz z pogorszeniem się sytuacji. Kolejna fala zakażeń koronawirusem była realna tak samo jak na początku epidemii i wciąż brakowało remedium, którym miała być powstająca szczepionka. W sierpniu 2020 roku zmieniono strategię walki z koronawirusem na regionalną. Rozporządzenie Rady Ministrów z 7 sierpnia 2020 roku wprowadziło obszary zagrożone dużą zachorowalnością, czyli strefy czerwone i żółte w powiatach²⁹. Dzień później Biblioteka Narodowa opublikowała dwa komunikaty: jeden ze zbiorem zaktualizowanych rekomendacji dotyczących bezpieczeństwa epidemicznego w bibliotekach³⁰ i drugi, osobny, z rekomendacjami dla bibliotek w powiatach objętych specjalnymi obostrzeniami³¹. Pierwszy komunikat zawierał informacje

biblioteki-narodowej-dotyczące-organizowania-wydarzeń-w-bibliotekach.html [27.07.2021].

29 Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 7 sierpnia 2020 r. w sprawie ustanowienia określonych ograniczeń, nakazów i zakazów w związku z wystąpieniem stanu epidemii – <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU20200001356/O/D20201356.pdf> [27.07.2021]. Zgodnie z zapowiedzią ministerstwa zdrowia lista powiatów, w których obowiązywać będą dodatkowe obostrzenia, była poddawana bieżącej analizie i będzie modyfikowana dwa razy w tygodniu.

30 W związku z aktualizacjami strony www, gdzie były zamieszczane rekomendacje, kopię pierwotnej treści zamieszczono równoległe w serwisie Lustró Biblioteki. Rekomendacje BN dotyczące funkcjonowania bibliotek podczas epidemii, stan na 8 sierpnia 2020 roku – <http://lustrbiblioteki.pl/2020/08/rekomendacje-bn-dotyczące-funkcjonowania-bibliotek-podczas-epidemii,-stan-na-8-sierpnia-2020-roku/> [27.07.2021].

31 Kopię pierwotnej treści zamieszczono równoległe w serwisie Lustró Biblioteki. Rekomendacje BN dla bibliotek w powiatach objętych specjalnymi obostrzeniami podczas epidemii – [http://lustrbiblioteki.pl/2020/08/rekomendacje-bn-dla-bibliotek-w-powiatach-](http://lustrbiblioteki.pl/2020/08/rekomendacje-bn-dla-bibliotek-w-powiatach-objętych-specjalnymi-obostrzeniami-podczas-epidemii/)

na temat ogólnych zasad bezpieczeństwa, działania wypożyczalni i czytelní, wolnego dostępu do księgozbioru, dostępu do zbiorów on-line, zasad wypożyczeń międzybibliotecznych, kwarantanny dla zbiorów, organizacji imprez, spotkań i zebrań, gdzie wiele się nie zmieniło dla funkcjonowania bibliotek w dotychczasowych warunkach epidemicznych. Zmiany czekały biblioteki w 19 powiatach w 6 województwach, w których odnotowano największy przyrost zakażeń koronawirusem. Biblioteki w tych strefach musiały rygorystycznie przestrzegać zawartych w rozporządzeniu zasad, nie mogły prowadzić czytelní i wolnego dostępu do księgozbioru, a jedynie wypożyczalnie w zakresie zwrotów i wypożyczeń. Ograniczono ponownie liczbę osób biorących udział w wydarzeniach, jednak BN pozostawała przy rekomendacji przeprowadzania takich imprez jedynie w formie on-line do czasu zakończenia epidemii. Kolejne zmiany w obostrzeniach były wprowadzane w październiku 2020 roku, nie zmieniały one jednak zasad funkcjonowania księżnicy³². BN aktualizowała rekomendacje zgodnie ze stanem prawnym.

Wzrost zakażeń, zgonów i bardzo poważna sytuacja epidemiologiczna doprowadziła do wyczerpania wytrzymałości służby zdrowia. Przygotowywano się na wprowadzenie lockdownu i ponowne zamknięcie sektorów gospodarki. Najlepszym sposobem na walkę z rozprzestrzeniającą się falą zakażeń było maksymalne ograniczenie kontaktów, co umożliwiło rozporządzenie z 2 listopada 2020 roku. Paragraf 24a nakazywał pracownikom administracji publicznej, jednostek organizacyjnych wykonujących zadania o charakterze

objętych-specjalnymi-obostrzeniami-podczas-epidemii/ [27.07.2021].

32 Wykaz aktów prawnych z zaznaczeniem przepisów odnoszących się do funkcjonowania bibliotek: <http://lustrbiblioteki.pl/koronawirus-informacje-dla-bibliotek/14-2/> [27.07.2021].

publicznym wykonywanie pracy zdalnej³³. Przepis ten nie był jednoznaczny, a bibliotekarze nie wiedzieli, czy oznacza to całkowite zamknięcie ich placówek – także w nawiązaniu do ograniczeń związanych z przemieszczaniem się osób³⁴. Pomoc w rozwikłaniu tej kwestii, która mogła dotyczyć działalności bibliotek, była oczekiwana do tego stopnia, że odnotowywano ogromną liczbę wejść na witrynę BN i konieczne było zamieszczenie informacji o planowanym ukazaniu się komunikatu. Po konsultacjach prawnych podano, iż rozporządzenie „nie zakazuje prowadzenia działalności bibliotecznej oraz nie wprowadza obligatoryjnego przeniesienia wszystkich pracowników bibliotek do pracy zdalnej”³⁵. Bacząc na obecną sytuację Biblioteka Narodowa zachęcała do takiej organizacji pracy, aby jak najwięcej pracowników mogło pracować zdalnie. Natomiast pracownicy, którzy wykonują „zadania niezbędne do zapewnienia pomocy obywatelom”, niemożliwe do wykonywania w ramach pracy zdalnej, czyli zajmujący się bezpośrednią obsługą użytkowników (czytelników) biblioteki, powinni pracować w bibliotece (stacjonarnie), zachowując bezwzględnie zasady reżimu sanitarnego. Dodano także:

Jeśli nie ma przeciwwskazań epidemicznych dotyczących konkretnych bibliotek (np. zażenieni pracownicy, małe pomieszczenia

33 Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 2 listopada 2020 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie ustanowienia określonych ograniczeń, nakazów i zakazów w związku z wystąpieniem stanu epidemii – <https://dziennikustaw.gov.pl/D2020000193101.pdf> [28.07.2021].

34 Sytuacja była na tyle poważna, że w październiku obowiązywał przepis ograniczający przemieszczanie się osób powyżej siedemdziesiątego roku życia, małoletnich do 16 lat pod opieką rodziców w określonych godzinach, ograniczenia w transporcie publicznym i nie tylko.

35 Praca zdalna w bibliotekach – <https://bn.org.pl/aktualnosci/4121-praca-zdalna-w-bibliotekach.html> [28.07.2021].

niepozwalające na zachowanie dystansu oraz wietrzenie) można prowadzić wypożyczanie na zewnątrz oraz udostępnianie w czytelnich. Drugą grupę pracowników, którzy mogą pracować stacjonarnie stanowią osoby konieczne do wykonywania „zadań niezbędnych ze względu na potrzeby jednostki”, np. pracownicy obsługi i ochrony³⁶.

Po dwóch godzinach od ukazania się rekomendacji pracy zdalnej premier na konferencji prasowej zapowiedział zamknięcie instytucji kultury od soboty 7 listopada do 29 listopada 2020 roku. Zakres zamknięcia bibliotek nie był znany. Nie czekając na rozporządzenie Biblioteka Narodowa wtórnie rekomendowała zamknięcie bibliotek dla użytkowników (w tym czytelników, wypożyczalni, informatoriów)³⁷ i porozumiewanie się w ramach pracy zdalnej. Był to konieczny regres potwierdzony rozporządzeniem Rady Ministrów z 6 listopada 2020 roku wprowadzającym ponownie ograniczenie funkcjonowania bibliotek:

§ 6 ust. 11a. Do dnia 29 listopada 2020 r. ustanawia się ograniczenie prowadzenia działalności przez biblioteki publiczne i naukowe, instytucje kultury oraz inne podmioty działające na podstawie przepisów ustawy z dnia 21 listopada 1996 r. o muzeach (Dz. U. z 2020 r. poz. 902) polegające na zakazie:

- 1) udostępniania zbiorów publiczności,
 - 2) organizacji wydarzeń z udziałem publiczności
- z wyłączeniem działań prowadzonych za pomocą środków bezpośredniego porozumiewania się na odległość.

36 Ibidem.

37 Zamknięcie bibliotek od 7 do 29 listopada – <https://www.bn.org.pl/aktualnosci/4125-zamkniecie-bibliotek-od-7-do-29-listopada.html> [28.07.2021].

§ 6 ust. 11b. Zakaz, o którym mowa w ust. 11a, nie dotyczy:

- 1) udostępniania zbiorów, które znajdują się na wolnym powietrzu, z wyjątkiem wnętrz obiektów kubaturowych, które mają być zamknięte dla zwiedzających;
- 2) zwiedzania lasów, parków i ogrodów zabytkowych należących do instytucji kultury oraz innych podmiotów, o których mowa w ust. 11a³⁸.

Obowiązujący od 7 listopada 2020 roku przepis był ograniczeniem, ale otwierał możliwość udostępniania i zwrot zbiorów poza budynkiem biblioteki, na przykład „na wolnym powietrzu”. Biblioteka Narodowa – od której bibliotekarze oczekiwali kolejnych wytycznych – w nowych rekomendacjach uwzględniała przepisy zinterpretowane jako nowy, bezkontaktowy³⁹ sposób udostępniania zbiorów:

Biblioteka Narodowa, zgodnie z ust. 11b wymienionego powyżej rozporządzenia,

38 Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 6 listopada 2020 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie ustanowienia określonych ograniczeń, nakazów i zakazów w związku z wystąpieniem stanu epidemii – <https://dziennikustaw.gov.pl/D2020000197201.pdf> [28.07.2021].

39 Termin i forma wypożyczeń bezkontaktowych przyjęły się bardzo szybko w środowisku. Praktyka pokazała, że bibliotekarze potrafią kreatywnie prowadzić swoją działalność i utrzymać kontakt z czytelnikami spragnionymi literatury w czasie izolacji, np. tworząc książkomaty ze starych szafek/skrytek pocztowych przed budynkiem biblioteki i umawiając się z czytelnikiem na odbiór o określonej godzinie. Do łask wróciły też usługi książka na telefon z dowozem do domu czy kursy bibliobusów. Dało się również zauważyć popularność wprowadzania książkomatów do bezkontaktowego odbioru zamówień czy wrzutni do bezkontaktowych zwrotów książek. Przykłady takich działań zostały zamieszczone na stronie Lustra Biblioteki w serwisie tematycznym #koronawirus – informacje dla bibliotek – <http://lustrbiblioteki.pl/koronawirus-informacje-dla-bibliotek/5/> [30.07.2021].

rekomenduje udostępnianie zbiorów na zewnątrz budynków, które mają być zamknięte dla użytkowników. Udostępnienie może odbyć się:

1. za pośrednictwem książkomatów,
2. przed wejściem do budynku biblioteki. Zbiory w tym przypadku muszą być przekazywane z maksymalnym ograniczeniem kontaktów bezpośrednich. Nie wolno dopuścić do tworzenia kolejek przed budynkiem biblioteki. Procedura może wyglądać następująco:

- czytelnik zamawia poprzez katalog on-line, telefonicznie, e-mailowo wybrane publikacje,
- bibliotekarz po skompletowaniu zamówienia czytelnika umawia z nim termin odbioru na konkretną godzinę,
- bibliotekarz rejestruje zbiory na koncie użytkownika i przygotowuje paczkę z zamówionymi egzemplarzami,
- o umówionej godzinie bibliotekarz przekazuje paczkę czytelnikowi, tzn. zostawia ją np. na stoliku przed wejściem, którą czytelnik odbiera i zostawia ewentualnie zwroty,

w wyżej wymienionym reżimie może być realizowana usługa „Książka na telefon”.

Biblioteka Narodowa rekomenduje bibliotekarzom w pierwszej kolejności sprawdzenie, czy poszukiwana przez czytelnika publikacja nie jest dostępna w internecie, np. w bibliotece cyfrowej POLONA. Biblioteka Narodowa zachęca bibliotekarzy również do informowania czytelników o źródłach dostępu do innych zasobów cyfrowych. Zwroty mogą odbyć się również za pośrednictwem wrzutni.

Biblioteka Narodowa rekomenduje podjęcie dodatkowych działań na rzecz użytkowników:

- wprowadzenie większego limitu wypożyczanych egzemplarzy,

- przedłużenie okresu wypożyczenia,
- wstrzymanie naliczania kar za nieterminowe zwroty do czasu zakończenia epidemii,
- stałego zachęcania do korzystania z zasobów cyfrowych darmowych i komercyjnych,
- utrzymywania dogodnych godzin odbiorów zamówionych publikacji.

Biblioteka Narodowa zachęca biblioteki do utrzymywania i rozwijania kontaktu z czytelnikami poprzez internet (strona www biblioteki, media społecznościowe, komunikatory) oraz telefon. BN zwraca uwagę, że inicjatywa kontaktu ze stałymi czytelnikami może wychodzić od pracowników bibliotek.

Biblioteka Narodowa, która, pełniąc funkcję archiwum piśmiennictwa narodowego, udostępnia swoje zbiory tylko na miejscu – w okresie od 7 do 29 listopada była zamknięta⁴⁰. BN nie pozostawiła swoich czytelników bez kontaktu, pomagając i udostępniając swoje zbiory w bibliotece cyfrowej Polona i za pośrednictwem terminali academica.edu.pl oraz kontynuując realizację wprowadzonej w czasie epidemii usługi Digitalizacja na życzenie⁴¹. Czytelnie Biblioteki Narodowej otwarto ponownie od 7 grudnia 2020 roku przy zachowaniu obowiązku rezerwacji miejsc⁴².

Jednym z przełomów w czasie epidemii była długo wyczekiwana informacja

o opracowaniu szczepionki, ogłoszona przez firmy farmaceutyczne 9 listopada 2020 roku. Tego samego dnia premier poinformował o podpisaniu przez Polskę umowy na dostawę szczepionek, które według firm farmaceutycznych mają 90% skuteczność. Liczba zapowiadanych dawek miała wynosić 20 milionów⁴³. Zapowiedziano, że dystrybucja w Polsce oraz proces logistyczny z tym związany i rozpoczęcie masowych szczepień może nastąpić za 3 lub 4 miesiące, czyli już po Nowym Roku. Rząd przygotowywał się do procesu negocjacyjnego z firmami farmaceutycznymi, opracowania infrastruktury i planu dostępności szczepień. Równolegle – dzięki wprowadzonym restrykcjom – liczba zakażeń zaczęła się powoli stabilizować. Była to szansa na powrót do normalności i na efektywne zwalczanie koronawirusa, przez którego wiele osób straciło zdrowie, a nawet życie. Szczepionka trafiła do Polski wcześniej niż zakładano. Historyczny moment rozpoczęcia szczepień notuje się na 27 grudnia 2020 roku⁴⁴, a powszechność szczepień dla każdego obywatela została określona w Narodowym Programie Szczepień⁴⁵.

Po kolejnych dwudziestu dniach okoliczności sprawiły, że rozporządzenie z 26 listopada 2020 roku w sprawie ustanowienia określonych ograniczeń, nakazów i zakazów, dopuszczało prowadzenie działalności bibliotecznej polegającej na udostępnianiu zbiorów pod warunkiem zapewnienia, aby w pomieszczeniu dostępnym dla osób

40 Biblioteka Narodowa zamknięta od 7 do 29 listopada – <https://www.bn.org.pl/aktualnosci/4123-biblioteka-narodowa-zamknieta-od-7-do-29-listopada.html> [28.07.2021].

41 Digitalizacja na życzenie – <https://www.bn.org.pl/aktualnosci/3981-digitalizacja-na-zyczenie.html>

42 Czytelnie Biblioteki Narodowej otwarte od 7 grudnia w godz. 8.30–20.30 – <https://www.bn.org.pl/aktualnosci/4144-czytelnie-biblioteki-narodowej-otwarte-od-7%26nbsprudnia-w-godz.-8.30-20.30.html> [28.07.2021].

43 Polska przygotowuje się na zakup i przyjęcie szczepionki na COVID-19 – <https://www.premier.gov.pl/wydarzenia/aktualnosci/polska-przygotowuje-sie-na-zakup-i-przyjecie-szczepionki-na-covid-19.html> [28.07.2021].

44 Pierwsze szczepienia obejmowały grupę personelu medycznego. Szczegóły – <https://www.gov.pl/web/szczepimysie/w-polsce-ruszyly-szczepienia-przeciw-covid-19--to-historyczny-moment> [30.07.2021].

45 Narodowy Program Szczepień – <https://www.gov.pl/attachment/d4663c78-4c3c-4cf1-87f0-608ba273e947> [30.07.2021].

korzystających ze zbiorów biblioteki przebywała jednocześnie nie więcej niż 1 osoba na 15 m² powierzchni, z wyłączeniem bibliotekarzy. Przed wejściem do biblioteki należało umieścić informację o limicie osób oraz podjąć środki zapewniające jego przestrzeganie⁴⁶. Przepis ten nie oznaczał nakazu otwarcia bibliotek, a decyzję taką, wraz z określeniem warunków, należało podjąć po wzięciu pod uwagę warunków lokalowych, czasu przebywania osób w czytelnich oraz lokalnej sytuacji epidemicznej (w gminie, powiecie i województwie)⁴⁷. W miejscowościach, w których odnotowywany był wzrost zakażeń należało rozważyć ewentualne ograniczenie swojej działalności do udostępniania bezkontaktowego. Zasady podtrzymano aż do czerwca 2021 roku, z wyjątkiem ponownego czasowego wprowadzenia zaostrzonych regionalnych (dla całych województw) obostrzeń na przełomie lutego i marca (rekomendacje w tym zakresie były analogiczne lub lekko zmodyfikowane do tych już znanych z poprzednich fal, część bibliotek musiała zawiesić swoją działalność).

Jak w roku poprzednim, w marcu 2021 roku ponownie wystąpiła wysoka fala zakażeń, a minister zdrowia zakomunikował rozszerzenie obostrzeń na całą Polskę⁴⁸.

46 Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 26 listopada 2020 r. w sprawie ustanowienia określonych ograniczeń, nakazów i zakazów w związku z wystąpieniem stanu epidemii – <https://dziennikustaw.gov.pl/D2020000209101.pdf> [28.07.2021].

47 Od 28 listopada można udostępniać zbiory. Rekomendacje Biblioteki Narodowej – <https://bn.org.pl/aktualnosci/4138-od-28-listopada-mozna-udostepniac-zbiory.-rekomendacje-biblioteki-narodowej.html> [28.07.2021].

48 Biblioteka Narodowa została ponownie zamknięta dla czytelników z uwagi na złą sytuację epidemiczną w stolicy. Szczegóły – Biblioteka Narodowa zamknięta od 15 marca – <https://www.bn.org.pl/aktualnosci/4220-biblioteka-narodowa-zamkniete-od-15-marca.html> [28.07.2021]. Otwarcie nastąpiło 8 maja

Ostatecznie, po ukazaniu się nowego aktu prawnego 19 marca 2021 roku, Biblioteka Narodowa nie stwierdziła zmian w przepisach odnoszących się do funkcjonowania bibliotek, utrzymując dotychczasowe zasady i rekomendacje⁴⁹ aż do 31 sierpnia 2021 roku. Rozporządzenie z 25 maja 2021 roku⁵⁰ dopuściło organizację spotkań i wydarzeń w pomieszczeniach bibliotek pod warunkiem udziału nie więcej niż 15 osób. Kolejna decyzja rady ministrów z 11 czerwca 2021 roku⁵¹ zezwoliła od 26 czerwca do 31 sierpnia 2021 roku na zwiększenie limitów osób mogących przebywać w wypożyczalniach i czytelnich według zasady 15 osób lub 1 osoba na 10 m² powierzchni pomieszczenia, z wyłączeniem bibliotekarzy. Takie same zasady miały zastosowanie dla wydarzeń (również wystaw) odbywających się w pomieszczeniach księżnic. BN podtrzymywała powściągliwość w ich organizacji w pomieszczeniach, rekomendując przeniesienie spotkań na świeże powietrze lub wirtualnie. W rozporządzeniu uwzględniono także zapis, że do limitu nie wlicza się osób w pełni zaszczepionych przeciwko COVID-19. Niestety, wraz z tym paragrafem

2021 roku. Szczegóły – Biblioteka Narodowa otwarta od 8 maja – <https://www.bn.org.pl/aktualnosci/4252-biblioteka-narodowa-otwarta-od-8-maja.html> [28.07.2021].

49 Funkcjonowanie bibliotek publicznych i naukowych do 9 kwietnia. Rekomendacje Biblioteki Narodowej – <https://bn.org.pl/aktualnosci/4226-funkcjonowanie-bibliotek-publicznych-i-naukowych-do-9-kwietnia.-rekomendacje-biblioteki-narodowej.html> [28.07.2021].

50 Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 25 maja 2021 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie ustanowienia określonych ograniczeń, nakazów i zakazów w związku z wystąpieniem stanu epidemii – <https://dziennikustaw.gov.pl/D2021000095701.pdf> [28.07.2021].

51 Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 11 czerwca 2021 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie ustanowienia określonych ograniczeń, nakazów i zakazów w związku z wystąpieniem stanu epidemii – <https://dziennikustaw.gov.pl/D2021000105401.pdf> [28.07.2021].

zabrakło w obowiązujących przepisach wskazania sposobu potwierdzenia, czy osoba jest zaszczepiona zgodnie z definicją zawartą w §3 ust. 2 pkt 14 rozporządzenia z dnia 11 czerwca 2021 roku⁵². Najlepszym sposobem zapewnienia bezpieczeństwa i przestrzegania limitów pozostawała sprawdzona rezerwacja miejsc w czytelnich. Biblioteka Narodowa podsumowała całość przepisów i podała 16 czerwca 2021 roku do wiadomości bibliotekarzy zbiór rekomendacji dotyczących funkcjonowania bibliotek w okresie letnim⁵³. Centralna biblioteka państwa, na gruncie zyskanego zaufania wśród bibliotekarzy i będąc w stałym kontakcie z bibliotekami w całym kraju, zachęcała przede wszystkim do jak najszybszego zaszczepienia się oraz do promowania szczepień wśród lokalnej społeczności i przedstawiania korzyści, jakie dzięki szczepieniom ludzkość zyskała w przeszłości i obecnie.

* * *

Rekomendacje BN stały się przewodnikiem dla bibliotekarzy w trudnej i nowej sytuacji. Ich siłą była konkretność przedstawiająca meritum w klarowny sposób, prosto – i szybko – przekładając skomplikowaną wykładnię prawa na praktyczne wskazówki. Bibliotekarze otrzymywali najnowsze informacje z zakresu codziennej pracy

52 Weryfikacja osób zaszczepionych pozostawała niemożliwa do zrealizowania przez biblioteki i inne instytucje do czasu zakończenia pisania niniejszego artykułu. Informacje potrzebne do weryfikacji stanowiły wrażliwe dane medyczne, których bibliotekarze nie mogli przetwarzać i sprawdzać na podstawie zaświadczeń lub certyfikatów poświadczających szczepienie nawet na zasadzie dobrowolności osoby zaszczepionej.

53 Rekomendacje Biblioteki Narodowej dotyczące funkcjonowania bibliotek w okresie letnim – <https://bn.org.pl/aktualnosci/4336-rekomendacje-biblioteki-narodowej-dotyczace-funkcjonowania-bibliotek-w-okresie-letnim.html> [29.07.2021].

w błyskawicznym trybie za pośrednictwem witryn i mediów społecznościowych BN niezależnie od pory dnia⁵⁴. Wykaz wszystkich rekomendacji i komunikatów dostępny jest w serwisie *#koronawirus – informacje dla bibliotek*⁵⁵.

Elastyczność rekomendacji pozwoliła na ich dość łatwą interpretację w lokalnym kontekście i dopasowaniu do warunków oraz potrzeb każdej biblioteki, nawet tej najmniejszej. Rekomendacje służyły za przykład, który został wykorzystany przez inne instytucje do podjęcia podobnych działań w swoich środowiskach. Exemplum funkcjonowania bibliotek w czasie epidemii w Polsce zostało również dostrzeżone przez inne kraje i pozytywnie ocenione na arenie międzynarodowej przez organizacje takie jak CENL – The Conference of European National Librarians czy IFLA – The International Federation of Library Associations and Institutions. Dyrektor Biblioteki Narodowej we wstępie do sprawozdania rocznego za rok 2020 podkreślił, że:

Biblioteka Narodowa jako jedna z pierwszych w Europie zapewniła bibliotekom w kraju rekomendacje umożliwiające funkcjonowanie w nadzwyczajnych warunkach pandemii. [...] Z zadowoleniem, wynikającym z dobrze spełnionego obowiązku, przyjmujemy podziękowania od placówek bibliotecznych za instruktywne i chroniące je zalecenia oraz porady⁵⁶.

54 Podkreślić trzeba, że rozporządzenia Rady Ministrów ukazywały się najczęściej około północy, a już rano bibliotekarze mogli przeczytać komunikaty.

55 Pełen wykaz aktualizowany jest na stronie Lustra Biblioteki w specjalnym serwisie tematycznym: <http://lustrbiblioteki.pl/koronawirus-informacje-dla-bibliotek/7-2/> [29.07.2021].

56 Sprawozdanie Biblioteki Narodowej za rok 2020 – <https://www.bn.org.pl/download/document/1622466205.pdf> [31.07.2021].

Kanały komunikacji z bibliotekarzami i dodatkowa pomoc

Komplementarnym kanałem szybkiej komunikacji z bibliotekarzami w czasie pandemii stały się uruchomiona poradnia dla bibliotek oraz newsletter. To działania podjęte w ramach rozwijanej ogólnokrajowej sieci bibliotecznej. Użyte narzędzia pozwoliły na aktywne współdziałanie z bibliotekami i stały się swoistego rodzaju networkingiem. Co więcej, dawały dobry *feedback*, który uwiaryścił potrzeby bibliotek oraz problemy, z jakimi zmagali się bibliotekarze w niełatwych czasach niezależnie od typu placówek, w których pracowali.

Jednym ze skutków *feedbacku* były liczne pytania bibliotekarzy, pracowników instytucji kultury i dyrektorów bibliotek dotyczące zasad funkcjonowania w czasie epidemii, wynikię z wydawanych przez BN rekomendacji, ale i lokalnej sytuacji (lokalowej, kadrowej, technicznej oraz oczywiście epidemicznej), czy po niełatwych rozmowach z organizatorami. Biblioteka Narodowa postanowiła uruchomić Poradnię Biblioteki Narodowej⁵⁷ celem uzyskania pomocy dotyczącej codziennej pracy i działalności bibliotek. Głównym kanałem kontaktu z bibliotekarzami był adres e-mail poradnia@bn.org.pl oraz wsparcie telefoniczne. Po uruchomieniu poradni 29 kwietnia 2020 roku napłynęła lawina wiadomości. Zespół Biblioteki Narodowej dołożył wszelkich starań, żeby odpowiedzi były publikowane jak najszybciej. Oprócz odpowiedzi udzielonej bezpośrednio pytającemu, były one umieszczane w poradni dostępnej on-line bez podania szczegółów i adresów pozwalających na identyfikację pytającego.

Zestawienie pytań można przyporządkować do kilku kategorii mających związek

z: organizacją pracy, sprawami kadrowymi i świadczeniem stosunku pracy, bezpieczeństwem i higieną pracy, obsługą czytelników, sposobem udostępniania zbiorów, świadczeniem różnych usług bibliotecznych, stosowaniem kwarantanny dla książek, ochroną danych osobowych, organizacją wydarzeń i równie często pomocy prawnej. Część pytań miała charakter powtarzalny i wystarczyło wskazać rozwiązanie w aktualnych rekomendacjach, odesłać do konkretnego paragrafu, na mocy którego biblioteki mogły funkcjonować, lub przytoczyć już udzieloną odpowiedź dostępną na stronie serwisu poradni. Część wiadomości od bibliotekarzy można było zakwalifikować jako komentarze – o charakterze podziękowań dla BN za wsparcie, podzielenia się pomysłem na działanie, dopytania o słuszność swoich przypuszczeń w przypadkach zamiaru podjęcia jakiegoś zadania lub decyzji, a jeszcze inne przybierały charakter o negatywnym zabarwieniu (np. wyżalenie się na pracodawcę, omówienie niekorzystnych warunków pracy, brak pełnego wsparcia organizatora, brak możliwości skontaktowania się z sanepidem, problemy z trudnymi czytelnikami), które wynikały z obaw przed wirusem, a niekiedy przed możliwością utraty pracy, ograniczenia lub zmiany obowiązków, przejścia na tryb zdalny lub postój. Do każdego pytania BN podchodziła indywidualnie, ponieważ często sprawy wymagały konsultacji z ekspertami i specjalistami. W koordynację poradni byli zaangażowani: dyrektor Biblioteki Narodowej, zastępcy i pełnomocnicy dyrektora Biblioteki Narodowej, osoba odpowiedzialna za kontakty z mediami i redaktor serwisów internetowych Biblioteki Narodowej, prawnicy Biblioteki Narodowej, inspektor ochrony danych osobowych, specjaliści do spraw bezpieczeństwa i higieny pracy, pracownicy Biura Spraw Pracowniczych, pracownicy Instytutu Konserwacji Zbiorów Bibliotecznych i inne komórki organizacyjne Biblioteki Narodowej. Temat sytuacji

57 Poradnia Biblioteki Narodowej – <https://bn.org.pl/aktualnosci/3972-poradnia-biblioteki-narodowej.html> [31.07.2021].

bibliotek i pomocy w okresie pandemii był również poruszony w dyskusji przez członków Krajowej Rady Biblioteczej⁵⁸.

Powodzenie poradni poskutkowało decyzją utrzymania jej działalności niezależnie od stanu epidemii. W październiku 2020 roku stworzono odrębny serwis poradni w domenie bn.org.pl⁵⁹, gdzie w poszczególnych działach tematycznych (COVID-19, Formularz K-03, Prawo autorskie, Deskrptyory BN, Uniwersalna Klasyfikacja Dziesiętna, Zakup nowości wydawniczych) udostępniono rekomendacje, listy pytań i odpowiedzi oraz inne przydatne materiały.

Uzupełnieniem poradni był również nieodpłatny newsletter pod nazwą „Poradnik i Biuletyn BN dla bibliotekarzy”. Jego celem było przekazywanie w nim treści przydatnych w codziennej pracy, materiałów do pobrania, polecenia źródeł cyfrowych czy informacje dotyczące funkcjonowania bibliotek w czasie epidemii. Swoim zasięgiem newsletter objął biblioteki publiczne w kraju oraz wszystkie osoby, które wyraziły chęć subskrypcji. Wskaźniki otwarć wiadomości e-mailowych potwierdzały wielokrotnie jego skuteczność.

Wszystkie działania networkingowe podejmowane przez Bibliotekę Narodową to sieć trwałych kontaktów, efektywna wymiana informacji, doświadczeń i wiedzy. Zwieńczeniem całości była jeszcze jedna zmiana na polu wirtualnym – zaprojektowanie i wdrożenie nowej wersji strony internetowej Biblioteki Narodowej. Po wielu pracach wewnętrznych w Redakcji Serwisów Internetowych BN rozpoczęto rozmowy z UX designerem i studium graficznym.

58 Posiedzenie KRB – opiniowanie wniosków o łączenie bibliotek z innymi instytucjami kultury. Biblioteka Narodowa – <https://www.bn.org.pl/aktualnosci/4022-posiedzenie-krb-opiniowanie-wnioskow-o-laczenie-bibliotek-z-innymi-instytucjami-kultury.html> [31.07.2021].

59 Dostępny pod adresem – <https://bn.org.pl/dla-bibliotekarzy/poradnia-biblioteki-narodowej> [31.07.2021].

Nadrzędnym celem, oprócz zmiany wizualnej i ulepszenia interfejsu, było wyeksponowanie wyszukiwarki katalogu elektronicznego BN jako głównego elementu stanowiącego trzon działalności biblioteki i miejsca, z którego użytkownicy (oraz bibliotekarze) czerpią informacje o poszukiwanych publikacjach. Modyfikacje obejmowały także wprowadzenie i udoskonalenie wersji anglojęzycznej serwisu BN. Nieodłącznym elementem procesu projektowania była wersja mobilna strony www.bn.org.pl. Działania były podparte również badaniem ruchu i zachowań na stronie internetowej bn.org.pl, w czym pomogły dane pozyskane z narzędzia statystycznego Google Analytics. W prace projektowe i wdrożeniowe był od początku zaangażowany informatyk, który sprawdzał działanie poszczególnych komponentów oraz proponował dodatkowe, bardziej optymalne rozwiązania w tym zakresie. Powstały kolejne projekty podstron, konsultowano wiele rozwiązań oraz sprawdzano ich wydajność. Jednym z ważnych elementów tego projektu były spotkania on-line, w trakcie których rozmawiano o zmianach, dokonywano wyborów i poddawano różne rozwiązania pod dyskusję. Całość przedsięwzięcia, w tym współpraca z zewnętrznymi partnerami, była od początku realizowana tylko w trybie zdalnym.

W toku prac informatyczno-technicznych przeprowadzono testy Redakcji Serwisów Internetowych, sprawdzono wszystkie strony i serwisy tematyczne znajdujące się w domenie bn.org.pl. W porozumieniu z zakładami merytorycznymi poszczególne serwisy zostały zaktualizowane, uzupełnione o nowe treści, a struktura strony została zaprojektowana zgodnie z potrzebami i preferencjami różnych grup odbiorców. Po pomyślnych testach i pracach nowa strona została uruchomiona 21 maja 2021 roku. Zmiana była projektem potrzebnym i bardzo dobrze ocenionym przez użytkowników jak i bibliotekarzy, jako nowoczesny i przejrzysty pod względem użyteczności serwis. Strona internetowa Biblioteki Narodowej

dała impuls innym bibliotekom do zmian i zachęcała do podjęcia podobnych działań pokazując, w jaki sposób można wykorzystać czas podczas reorganizacji pracy bibliotek, szczególnie w czasie pracy w formie zdalnej.

Poszerzenie oferty bibliotek w ramach nowelizacji Narodowego Programu Rozwoju Czytelnictwa

Czasowe zamknięcia i wprowadzone ograniczenia spowodowały, że biblioteki nie mogły na początku epidemii normalnie prowadzić swojej podstawowej działalności – wypożyczać zbiorów czy organizować spotkań. Z czasem obostrzenia zmieniały się i luzowały, dając bibliotekom możliwość wypożyczeń bezkontaktowych, realizowaniu usługi „Książka na telefon”, a później pozwoliły udostępniać zbiory pod warunkiem zachowania odpowiednich limitów osób w budynkach książnic. Podczas całkowitego lockdownu biblioteki zaczęły szukać nowych rozwiązań obsługi i dotarcia do czytelników zgodnie z możliwościami, jakie aktualnie dawały odpowiednie paragrafy w rozporządzeniach Rady Ministrów. Biblioteki postawiły na działania on-line: polecenie e-źródeł z dostępem do różnorodnych zbiorów, polecenie platform z dostępem do e-booków, bibliotek cyfrowych czy księgarni internetowych, które udostępniały fragmenty wydawanych książek. Niestety, nie wszystkie biblioteki mogły ponieść koszty zakupu dostępu do licencjonowanych platform udostępniających nowości wydawnicze w formie zdalnej poprzez popularne kody dostępowe. Wraz z rosnącym popytem na tego rodzaju usługi, stale wspierając biblioteki w zakupie nowości wydawniczych, Biblioteka Narodowa pomogła bibliotekarzom w pozyskaniu środków na ten cel. Było to możliwe po wprowadzeniu zmian w Priorytecie 1. Narodowego Programu Rozwoju Czytelnictwa. Znowelizowany 10 grudnia 2020 roku program wieloletni

na lata 2016–2020 wprowadził zapis umożliwiający bibliotekom publicznym zakup zdalnych dostępów do książek elektronicznych bez obowiązku wniesienia wkładu własnego⁶⁰. Dzięki sprawnej komunikacji z wojewódzkimi bibliotekami publicznymi i z Zespołem Sterującym, już 11 grudnia 2020 roku Minister Kultury i Dziedzictwa Narodowego zatwierdził podział dotacji⁶¹ dla poszczególnych bibliotek publicznych i w tym samym dniu ogłoszono możliwość wnioskowania o dotację.

Zrealizowany za pośrednictwem Biblioteki Narodowej, operatora Priorytetu 1., drugi nabór wniosków w ekspresowym tempie⁶² do 31 grudnia 2020 roku⁶³ – z uwagą na kończący się Narodowy Program Rozwoju

60 „W roku 2020 dopuszcza się zakup usług dostarczania drogą elektroniczną publikacji, o których mowa powyżej, w ramach części dotacji wydzielonej na ten cel przez ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego. Koszt zakupu takich usług nie wymaga wniesienia wkładu własnego przez beneficjentów”. Uchwała nr 180/2020 Rady Ministrów z dnia 10 grudnia 2020 r. zmieniająca uchwałę w sprawie ustanowienia programu wieloletniego „Narodowy Program Rozwoju Czytelnictwa” – <https://www.gov.pl/attachment/314f8779-c3be-4977-85e7-1860e60457d9> [02.08.2021].

61 Na ten cel przeznaczono niewykorzystane w ramach pierwszego naboru środki.

62 Szczegóły i dokumenty zostały ogłoszone na stronie internetowej Priorytetu 1. – <https://bn.org.pl/dla-bibliotekarzy/zakup-nowosci-wydawniczych-do-bibliotek/2020/> [02.08.2021].

63 W nowelizacji uchwały wskazano, że: „W przypadku części dotacji wydzielonej przez ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego na zakup usług dostarczania drogą elektroniczną publikacji realizacja zadania będzie się odbywała do dnia 31 grudnia 2020 r.” Uchwała nr 180/2020 Rady Ministrów z dnia 10 grudnia 2020 r. zmieniająca uchwałę w sprawie ustanowienia programu wieloletniego „Narodowy Program Rozwoju Czytelnictwa” – <https://www.gov.pl/attachment/314f8779-c3be-4977-85e7-1860e60457d9> [02.08.2021].

Czytelnictwa – pozwolił 321 bibliotekom udostępnić swoim czytelnikom bezpłatne e-booki.

Biblioteka Narodowa, dostrzegając podyktowane utrzymującym się stanem epidemii (i możliwość wystąpienia kolejnej fali jesienią 2020 roku) potrzeby bibliotek i sektora edukacji w zakresie dotarcia do potrzebnych książek, lektur i innych zbiorów w formie elektronicznej, przygotowała również obszerny projekt pod nazwą „Udostępnienie publikacji w formatach cyfrowych”. Projekt był oparty na wykorzystaniu potencjału największej w kraju biblioteki cyfrowej polona.pl, która na początku epidemii notowała nawet trzykrotnie większe zainteresowanie użytkowników w korzystaniu ze zdigitalizowanych zbiorów bibliotecznych stanowiących dobro narodowe oraz umożliwiających korzystanie z zasobów nauki i kultury. Zasadniczą funkcją wypracowanego projektu było nie tylko wsparcie dla bibliotek, ale również zapewnienie dostępu on-line do publikacji niezbędnych w ramach procesu kształcenia we wszystkich typach szkół⁶⁴. Dzięki współpracy z Ministerstwem Kultury i Dziedzictwa Narodowego i w uzgodnieniu z Ministerstwem Edukacji premier 20 sierpnia 2020 roku podpisał uchwałę nr 117/2020 Rady Ministrów zmieniającą uchwałę w sprawie ustanowienia programu wieloletniego „Narodowy Program Rozwoju Czytelnictwa”⁶⁵. Nowelizacja wprowadziła

Priorytet 4. pod nazwą „Udostępnienie publikacji w formatach cyfrowych”, którego operatorem została Biblioteka Narodowa. W skład nowo utworzonego priorytetu wchodziły następujące zadania:

- udostępnienie w sieci audiobooków lektur i literatury dla dzieci i młodzieży, w tym zakup licencji. Przygotowanie i udostępnienie w sieci kolekcji e-booków,
- digitalizacja i udostępnienie w cyfrowej Bibliotece Narodowej polona.pl w postaci kolekcji tematycznych materiałów pomocniczych dla szkół pozwalających na prowadzenie zajęć on-line,
- digitalizacja i udostępnienie w cyfrowej wypożyczalni międzybibliotecznej książek i czasopism naukowych academia.edu.pl najnowszych publikacji naukowych jako materiałów dydaktycznych na potrzeby szkolnictwa wyższego,
- zakup licencji do publikacji chronionych majątkowymi prawami autorskimi, ich digitalizacja i udostępnienie w sieci w formatach pozwalających na ich wykorzystanie on-line,
- prace rozwojowe i utrzymaniowe związane z przygotowaniem cyfrowej Biblioteki Narodowej polona.pl do dystrybucji publikacji elektronicznych w różnych formatach⁶⁶.

Budżet Priorytetu 4. wyniósł 13,5 mln złotych. Były to oszczędności powstałe w Priorytecie 3. Narodowego Programu Rozwoju Czytelnictwa – Rozwijanie zainteresowań uczniów poprzez promowanie i wspieranie rozwoju czytelnictwa wśród dzieci i młodzieży,

„Narodowy Program Rozwoju Czytelnictwa” – https://bip.mkdnis.gov.pl/modules/download_gallery/dlc.php?file=2309&id=1611040616

66 Szczegóły priorytetu zostały wpisane w załączniku do uchwały nr 117/2020 Rady Ministrów z dnia 20 sierpnia 2020 r. – <https://www.gov.pl/attachment/71da0c96-3b9c-4196-b809-e35f51653f6c>

64 Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 20 marca 2020 r. w sprawie szczególnych rozwiązań w okresie czasowego ograniczenia funkcjonowania jednostek systemu oświaty w związku z zapobieganiem, przeciwdziałaniem i zwalczaniem COVID-19 nakładał na dyrektorów jednostek systemu oświaty obowiązek organizacji realizacji zadań tej jednostki z wykorzystaniem metod i technik kształcenia na odległość lub innego sposobu realizacji tych zadań, zgodnie z przepisami wydanymi na podstawie art. 30b ustawy z dnia 14 grudnia 2016 r. – Prawo oświatowe. – <https://dziennikustaw.gov.pl/D2020000049301.pdf>

65 Uchwała nr 117/2020 Rady Ministrów z dnia 20 sierpnia 2020 r. zmieniająca uchwałę w sprawie ustanowienia programu wieloletniego

w tym zakup nowości wydawniczych. Po uruchomieniu środków przez Ministerstwo Finansów można było przystąpić do realizacji wymienionych powyżej zadań, na które Biblioteka Narodowa de facto miała ostatni kwartał roku.

W całość prac zaangażowana była większość pracowników merytorycznych komórek w strukturze Biblioteki Narodowej, ale i współpracowników zewnętrznych. Poprzez bibliotekę cyfrową polona.pl, stanowiącą narzędzie do udostępnienia publikacji w formatach cyfrowych z możliwością wykorzystania przez bibliotekarzy, nauczycieli, uczniów, studentów, pracowników naukowych i każdego zainteresowanego, udostępniono wiele cennych tytułów i materiałów całkowicie nieodpłatnie. Powstało 70 audiobooków w formacie MPEG⁶⁷. Tytuły audio zostały udostępnione na podstawie stosownych licencji i przygotowane przez profesjonalnych lektorów. Wybrano utwory, które dotychczas nie były dostępne w postaci audiobooka. Wśród propozycji znalazła się klasyka literatury polskiej, książki dla najmłodszych, lektury szkolne oraz utwory polskich i zagranicznych pisarzy. Oprócz książek do słuchania, które zyskują coraz szersze grono odbiorców, pracownicy i współpracownicy Biblioteki Narodowej przygotowali od zera ponad 1200 e-booków w formatach MOBI, EPUB i PDF, które uzupełniły skany tytułów dostępnych w polona.pl. Zdigitalizowano i udostępniono w cyfrowej wypożyczalni międzybibliotecznej academia.edu.pl ponad 21 tysięcy publikacji i artykułów z czasopism naukowych jako materiały dydaktyczne na potrzeby szkolnictwa wyższego.

67 Lista wszystkich tytułów audiobooków dostępna jest na stronie internetowej Biblioteki Narodowej w komunikacie „Bezpłatne audiobooki w POLONA.PL” – <https://bn.org.pl/aktualnosci/4168-bezplatne-audiobooki-w-polona.pl.html> [03.08.2021] oraz przy zastosowaniu filtru audiobooki w bibliotece cyfrowej – <https://polona.pl/items/?filters=category:audiobooks,public:1,hasTextContent:0> [03.08.2021].

Kolejne dwa duże zadania Priorytetu 4. polegały na przygotowaniu tematycznych kolekcji cyfrowych w polona.pl i w academia.pl. Były tworzone przez prawie 140 osób – w tym pracowników poszczególnych zakładów merytorycznych Biblioteki Narodowej i zewnętrznych ekspertów w danej dziedzinie, tak, by stały się materiałem do prowadzenia lekcji on-line. Biblioteka Narodowa w trakcie realizacji zadania zasięgała opinii Ministerstwa Edukacji Narodowej i innych specjalistów w zakresie potrzebnych treści. Powstały kolekcje tematyczne uwzględniające podstawy programowe, ale także kolekcje mogące zainteresować uczniów i nauczycieli w ramach zajęć dodatkowych lub będące przyczynkiem do rozwijania własnego hobby w czasie wolnym od nauki⁶⁸. Zbiór zawiera różnorodne kolekcje – od historycznych (poświęcone m.in. królom Polski, bitwom, powstaniom, innym ważnym wydarzeniom w dziejach Polski, postaciom historycznym), poprzez kolekcje polonistyczne (poświęcone m.in. encyklopediom, słownikom, bibliografom), metodyczne (zawierające m.in. szereg poradników i podręczników), geograficzne (zawierające m.in. przeglądy map, atlasów i przewodników, dotyczące podróży), językowe (zawierające m.in. przekłady i tłumaczenia dzieł na język polski, słowniki), muzyczne (dotyczące m.in. gry na instrumentach, oper i kompozytorów), aż po kolekcje literackie (dotyczące m.in. twórczości różnych pisarzy, klasyki literatury dla różnych grup odbiorców). Nie brakuje również propozycji kolekcji z dziedziny filozofii, sportu, ekonomii, religii, matematyki czy lektur szkolnych.

Dodatkowo, po konsultacjach z MEN przygotowano dwie kolekcje tematyczne zawierające lektury obowiązkowe i uzupełniające znajdujące się w domenie publicznej. Materiały były szeroko rozpowszechniane i wykorzystywane w lekcjach on-line

68 Wykaz kolekcji dostępny jest w polona.pl – <https://polona.pl/collections/institutions/24/> [03.08.2021].

w szkołach czy podczas zdalnych wykładów na uczelniach.

Przedostatnie zadanie było niespotykany do tej pory przedsięwzięciem na skalę krajową⁶⁹. Biblioteka Narodowa, dzięki przekazaniu przez autorów i ich spadkobierców licencjom, udostępniła w polona.pl nieodpłatnie twórczość pozostającą pod ochroną prawnoutorską. W ramach Narodowego Programu Rozwoju Czytelnictwa pozyskano licencje od ponad 120 właścicieli praw autorskich. Wśród nich znaleźli się: Zbigniew Herbert, Tadeusz Różewicz, Jarosław Iwaszkiewicz, Stanisław Barańczak, Jacek Bocheński, Joanna Papuzińska, Jan Polkowski, Stefan Themerson, Urszula Kozioł, Ryszard Krynicki, Pola Gojawiczyńska. W sposób szczególny warto wyróżnić utwory Stanisława Lema, jednego z najlepiej znanych na świecie polskich pisarzy XX wieku, udostępnione w polona.pl w postaci e-booków na trwający Rok Lema⁷⁰ oraz utwory Adama Zagajewskiego, czołowego przedstawiciela poezji Nowej Fali i jednego z pretendentów do literackiego Nobla, który zaledwie kilka miesięcy przed śmiercią przekazał Bibliotece Narodowej licencję na całą swoją twórczość⁷¹.

69 Dyrektor Biblioteki Narodowej, dr Tomasz Makowski, określił to zadanie słowami: „Przełomowe znaczenie miało kupowanie licencji niewyłącznych utworów literackich od autorów lub ich spadkobierców. To pierwsza tak skuteczna i masowa akcja, której celem było udostępnienie on-line utworów literackich autorów objętych ochroną majątkowych praw autorskich, czyli tych, które nie przeszły do domeny publicznej i nie mogą być rozpowszechniane w otwartym Internecie bez zgody właścicieli praw autorskich”. Sprawozdanie Biblioteki Narodowej za rok 2020 – <https://www.bn.org.pl/download/document/1622466205.pdf> [04.08.2021].

70 Bezpłatne e-booki z utworami Stanisława Lema na polona.pl – <https://bn.org.pl/aktualnosci/4229-bezplatne-e-booki-z-utworami-stanislaw-lem-a-na-polona.pl.html> [04.08.2021].

71 Bezpłatne e-booki z utworami Adama Zagajewskiego na polona.pl – <https://bn.org.pl/aktualnosci/4237-bezplatne-e-booki-z-utworami-adama-zagajewskiego-na-polona.pl.html> [04.08.2021].

Wszystkie materiały wchodzące w skład poszczególnych zadań tego priorytetu są dostępne bezpłatnie w polona.pl bez konieczności logowania i bez ograniczeń.

Wsparciem dla Priorytetu 4. były działania konieczne do przeprowadzenia niezbędnych prac rozwojowych, które zapewniają stabilność systemu i jego efektywne wykorzystanie, a także pozwoliły na dystrybucję publikacji elektronicznych w różnych formatach.

Przykład funkcjonowania Biblioteki Narodowej w czasie epidemii

Wspomniane na początku artykułu rekomendacje oraz komunikaty o zamknięciu Biblioteki Narodowej szybko zostały powielone przez resztę bibliotek różnych typów w całej Polsce⁷². Centralna biblioteka państwa, świadoma realnego zagrożenia rozprzestrzeniania się koronawirusa, zalecała innym podjęcie podobnych działań, wobec czego zanim bibliotekarze podejmowali decyzję o konieczności zamknięcia swojej placówki⁷³, najpierw odwiedzali stronę internetową bn.org.pl w celu sprawdzenia aktualnych komunikatów. Obok rekomendacji za exemplum dla innych bibliotek – zarówno polskich, jak i zagranicznych – służyły działania związane z zapewnieniem ciągłości pracy w samej Bibliotece Narodowej. Był to okres szczególnie wyťažonej pracy na wielu polach

utworami-adama-zagajewskiego-na-polona.pl.html [04.08.2021].

72 Wiele bibliotek podawało w swoich komunikatach, że opiera się na rekomendacjach Biblioteki Narodowej i powoływało na zapisy rozporządzeń dotyczące funkcjonowania bibliotek w czasie stanu zagrożenia epidemicznego, później stanu epidemii.

73 Niekiedy bibliotekarze nie nadążali za zmieniającymi się przepisami, które czasami były podawane na kilka godzin przed ich wejściem w życie.

funkcjonowania BN, jakie są wymienione w jej statucie.

Organizacja pracy w Bibliotece Narodowej od czasu ogłoszenia zagrożenia koronawirusem została zmieniona⁷⁴. Środki bezpieczeństwa zostały podjęte zgodnie z zaleceniami Głównego Inspektora Sanitarnego – w tym obowiązkowa dezynfekcja rąk, oznaczenie bezpiecznej odległości w przestrzeniach administracyjnych i tych przeznaczonych dla czytelników oraz zapewnienie środków indywidualnej ochrony dla pracowników⁷⁵. Wiele z działań było podejmowanych prewencyjnie i ponadobowiązkowo, by maksymalnie móc zapobiegać rozprzestrzenianiu się koronawirusa (np. pełna dezynfekcja budynku, maty dekontaminacyjne przy wejściach, wprowadzenie zasady pracy tylko jednej osoby w danym pomieszczeniu). W czytelnikach wprowadzono ograniczenie miejsc w celu zwiększenia odległości pomiędzy stanowiskami – najpierw do 1,5 metra, później do 2 metrów. Podczas całkowitego zamknięcia Biblioteki Narodowej, jak i po wznowieniu działalności, użytkownicy (czytelnicy BN i wszyscy inni zainteresowani) mogli składać zamówienia na bezpłatne skanowanie starodruków i innych publikacji znajdujących się poza ochroną prawa autorskiego (w większości przypadków 70 lat od śmierci autora) w ramach nowej, nieodpłatnej usługi „Digitalizacja na życzenie”⁷⁶. Biblioteka

74 Pierwsze dziewięć miesięcy zostało opisanych przez dyrektora Biblioteki Narodowej. T. Makowski, *The National Library of Poland During the Coronavirus Pandemic: A Brief History of The First Nine Months of the State of Emergency*, „Przegląd Biblioteczny” 2020, numer specjalny, s. 38–56 – http://czasopisma.sbp.pl/wp-content/uploads/2021/01/PB_special_2020.pdf [04.08.2021].

75 Z upływem czasu były rozszerzane zgodnie z obowiązującym prawem. Dodatkowo BN podjęła inne ponadobowiązkowe działania.

76 Dodatkowym wsparciem dla osób poszukujących materiałów do pracy był komunikat podany w ogólnopolskich mediach. Usługa „Digitalizacja na życzenie” spotkała się z ogromnym

cyfrowa polona.pl działa nieprzerwanie i była otwarta dla każdego przez 24 godziny. W czasie izolacji społecznej stała się największą wirtualną czytelnią w Polsce, w której jednocześnie mogła przebywać nieograniczona liczba osób i, co najważniejsze, bez ryzyka zakażenia. Tylko w marcu 2020 roku skorzystało z niej 3 razy więcej użytkowników niż rok wcześniej. Decyzje odnośnie funkcjonowania tymczasowych czytelni⁷⁷ Biblioteki Narodowej były podejmowane w zależności od lokalnej sytuacji epidemicznej w Warszawie i w województwie mazowieckim. Bieżące komunikaty były przekazywane do wiadomości za pośrednictwem mediów internetowych oraz usług telefonicznych czy e-mailowych. Organizacja pracy w zakresie funkcjonowania czytelni również zmieniała się wraz z przepisami. By zachować odpowiednie limity czytelników istotną rolę odegrał system Alma i wyszukiwarka Primo. Dzięki tym narzędziom możliwe było wprowadzenie rezerwacji miejsc dla czytelników BN. Na stronie katalogi.bn.org.pl⁷⁸ użytkownicy mogli nie tylko zamówić interesujące ich zbiory, ale także wybrać dogodnie stanowisko pracy oraz przedział czasowy w ciągu dnia. Zaletą, jaką niosło to rozwiązanie było z pewnością zachowanie procedur reżimu sanitarnego, w tym zapewnienie bezpieczeństwa epidemicznego zarówno dla samych czytelników, jak i pracowników BN. Równoległe wszedł w życie regulamin korzystania z Biblioteki Narodowej w czasie obowiązywania epidemii⁷⁹, gdzie dokładnie opisano procedury w zakresie przebywania w bibliotece,

zainteresowaniem i stała się nieodłączną częścią usług bibliotecznych – <https://www.bn.org.pl/aktualnosci/3981-digitalizacja-na-zyczenie.html> [05.08.2021].

77 Z uwagi na trwający od sierpnia 2018 roku remont czytelni BN w siedzibie głównej.

78 Dostęp on-line – <https://katalogi.bn.org.pl/> [06.08.2021].

79 Regulamin korzystania z Biblioteki Narodowej w czasie obowiązywania epidemii – <https://bn.org.pl/o-nas/regulaminy> [06.08.2021].

udostępniania zbiorów, korzystania z usług, rejestracji użytkowników, godzin otwarcia (i przerw na dezynfekcję). Dużym wsparciem dla czytelników BN był stały kontakt z bibliotekarzami w Informatorium, którzy e-mailowo i telefonicznie pomagali w sprawach bieżących, odpowiadali na pytania, doradzali w kwerendach oraz wspierali i asystowali w poszukiwaniach potrzebnych publikacji. Czytelnicy, podczas zamknięcia BN lub wyczerpania liczby miejsc w trakcie otwarcia, mogli również korzystać ze zdigitalizowanych zbiorów BN na kilku tysiącach terminali systemu *academica.edu.pl* na terenie całej Polski.

W czasie epidemii nieprzerwanie trwały prace modernizacyjne czytelników BN, ale też rozpoczęto remont drugiej siedziby. Zakończono również udostępnianie zbiorów w Pałacu Rzeczypospolitej. Najcenniejsze kolekcje rękopisów i starodruków z Pałacu Rzeczypospolitej zostały przeniesione do siedziby głównej przy alei Niepodległości. To przedsięwzięcie stanowiło duże wyzwanie logistyczne, jednak zostało przeprowadzone sprawnie i odpowiedzialnie.

Działania podejmowane na podstawie racjonalnej oceny sytuacji, w celu ochrony życia i zdrowia pracowników Biblioteki Narodowej, znalazły swoje odzwierciedlenie w zarządzeniu dyrektora BN w sprawie działań zapobiegawczych podejmowanych w Bibliotece Narodowej w celu przeciwdziałania narażeniu pracowników Biblioteki Narodowej na zakażenie wirusem COVID-19.

Zgodnie z zaleceniami sanitarnymi, w tym koniecznością utrzymania dystansu społecznego i ograniczenia kontaktów bezpośrednich, główną zmianą w organizacji było wprowadzenie hybrydowego trybu pracy. W komórkach, w których było to możliwe pracownicy przechodzili na pracę zdalną. Podstawową formą komunikacji była korespondencja e-mailowa oraz rozmowy telefoniczne. Dużym ułatwieniem w pracy on-line były wprowadzone przez Zakład Technologii Informatycznych BN udogodnienia: dostęp

do strony pracowniczej⁸⁰, zastąpienie spotkań tradycyjnych (w tym członków Kolegium Biblioteki Narodowej) przez te wdrożone on-line za pośrednictwem narzędzia MS Teams, które przed epidemią nie było tak intensywnie wykorzystywane. Zmieniono sposób obiegu dokumentów, ograniczając kontakty bezpośrednie, a z biegiem czasu wypracowując nowe sposoby – od podpisów elektronicznych po akceptację e-mailową. W wielu komórkach przyspieszyło to znacznie procedury i w konsekwencji utrzymano taką formę akceptacji dokumentacji nawet w czasie luzowania obostrzeń. Pomogły też wcześniej zaimplementowane systemy do obsługi księgowej czy kadrowej.

Mimo epidemii żadne prace w Bibliotece Narodowej nie zostały wstrzymane. Czynności związane z katalogowaniem publikacji wpływających do BN – zgodnie z przyjętym sposobem tworzenia opisów katalogowych w trybie dwudziestoczterogodzinnym – także nie zwolniły za sprawą możliwości systemu bibliotecznego w chmurze zakupionego w 2018 roku⁸¹. Katalogerzy otrzymywali fizyczne egzemplarze poprzez dostawy realizowane przez kierowców BN do ich domów. Zakład Wypożyczenia Krajowego i Zagranicznego podjął realizację wypożyczeń poza siedzibę Biblioteki Narodowej do celów służbowych dla pracowników. Celem projektu było

80 Wewnątrz strona internetowa z ważnymi komunikatami dla pracowników.

81 System Alma działający w modelu SaaS (software as a service), czyli oprogramowanie jako usługa, pozwolił na nieprzerwaną pracę w chmurze. W ten sposób wszystkie publikacje i inne zbiory, które wpływają do centralnej biblioteki państwa były w czasie epidemii na bieżąco rejestrowane w zintegrowanym systemie bibliotecznym i po niecałej dobie dostępne w katalogu on-line pod adresem – <https://katalogi.bn.org.pl/>. Więcej o możliwościach systemu w komunikacie: *Biblioteka Narodowa kupiła nowy system do katalogowania i udostępniania zbiorów* – <https://www.bn.org.pl/aktualnosci/3455-biblioteka-narodowa-kupila-nowy-system-do-katalogowania-i-udostepniania-zbiorow.html> [06.08.2021].

zapewnienie ciągłości działania zakładów i realizacja zakresu bieżących prac oraz obowiązków. W projekt zaangażowano: Magazyn Zbiorów Bibliotecznych, Zakład Wypożyczania Krajowego i Zagranicznego, Kancelarię, Zakład Administracyjno-Gospodarczy, Zakład Katalogowania Dziedziny oraz Zakład Zbiorów Bibliologicznych. Projekt przyczynił się do utrzymania trybu katalogowania zbiorów, rejestracji bibliograficznej i porządkowania opisów materiałów bibliotecznych w wykazach bibliograficznych oraz bazach danych. Dzięki sprawnemu katalogowaniu wielu bibliotekarzy w kraju mogło korzystać z gotowych opisów publikacji, znacznie oszczędzając czas.

Nie ustały prace Krajowej Rady Bibliotecznej oraz Rady do spraw Narodowego Zasobu Bibliotecznego. Zespół do spraw Programu Wieloletniego „Narodowy Program Rozwoju Czytelnictwa” Priorytetu 1. ogłosił i nadzorował dwa nabory wniosków na „Zakup nowości wydawniczych do bibliotek publicznych” – ważny z punktu widzenia wsparcia samych bibliotek, jak i rynku wydawniczego w czasie pandemii.

W ramach doskonalenia zawodowego bibliotekarzy polecano nie tylko fachową literaturę, ale i bazy danych przydatne w ich codziennej pracy (m.in. Polska UKD Online, polona.pl, academica.edu.pl) oraz materiały metodyczne z zakresu przepisów katalogowania i Deskryptorów Biblioteki Narodowej. Zrealizowano on-line: webinaria „Uniwersalna Klasyfikacja Dziesiętna”, cykl wykładów „Zastosowanie Deskryptorów Biblioteki Narodowej w katalogowaniu publikacji z poszczególnych dyscyplin”⁸² oraz Otwarte seminarium Biblioteki Narodowej.

Intensywne prace prowadziło również Wydawnictwo Biblioteki Narodowej – wydano

m.in. kolejne numery czasopism „Rocznik Biblioteki Narodowej”, „Notes Konserwatorski” i „Polish Libraries”; raporty z serii „Ruch Wydawniczy w Liczbach”, ważne katalogi czy przedstawiono wydanie tablic skróconych Uniwersalnej Klasyfikacji Dziesiętniej na pendrive. Poszczególne komórki organizacyjne nieprzerwanie tworzyły kolejne numery „Urzędowego Wykazu Druków Wydanych w Rzeczypospolitej Polskiej. Przewodnika Bibliograficznego”, który jest podstawowym członem polskiej bieżącej bibliografii narodowej, jak również „Bibliografii Zawartości Czasopism”.

Ogłoszono wyniki badań czytelnictwa w raporcie „Stan czytelnictwa w Polsce w 2019 roku” oraz w kolejnym – „Stan czytelnictwa w Polsce w 2020 roku”⁸³, w których odnotowano nieduży – ale największy od sześciu lat – wzrost czytelnictwa w Polsce na poziomie 42%. Nie sposób było w ostatnim raporcie nie wspomnieć o skutkach epidemii. Autorzy raportu wysunęli wniosek, że pandemia nie spowodowała fundamentalnych zmian w czytelnictwie Polaków, „lecz nadzwyczajne okoliczności przez nią powodowane wyostwiają jedynie różnice społeczne widoczne już wcześniej”⁸⁴.

Biblioteka Narodowa oprócz zadań statutowych kontynuowała swoje projekty, ale i starała się o fundusze na realizację innych. Udało się uzyskać dofinansowanie na kontynuację projektu digitalizacyjnego „Patrimonium” i rozpoczęcie nowych projektów „mLUMEN”, „mPOLONA”, a także środki na realizację przytoczonych i opisanych już dwóch priorytetów znowelizowanego programu wieloletniego Narodowy Program Rozwoju Czytelnictwa. W czerwcu

83 Stan czytelnictwa w Polsce – <https://bn.org.pl/raporty-bn/stan-czytelnictwa-w-polsce> [08.08.2021].

84 R. Chymkowski. Z. Zasacka. *Stan czytelnictwa w Polsce w 2020 roku*, Warszawa 2020, s. 11 – <https://bn.org.pl/download/document/1621420376.pdf> [08.08.2021].

82 W wykładach wzięło udział ponad 5 tysięcy bibliotekarzy. Webinaria UKD i seminarium również cieszyły się ogromnym zainteresowaniem. Dzięki zdalnej formie organizacji ich zasięg znacznie się poszerzył.

2021 ogłoszono przedłużenie Narodowego Programu Rozwoju Czytelnictwa na lata 2021–2025. Biblioteka Narodowa szybko zaczęła realizować Priorytet 1. pod nazwą „Poprawa oferty bibliotek publicznych”, mający na celu zakup nowości wydawniczych⁸⁵ do bibliotek oraz rozwój ogólnokrajowej sieci bibliotecznej⁸⁶.

Zaprezentowane powyżej działania to tylko wycinek z całej intensywnej działalności w czasie pandemii. Dokładne funkcjonowanie Biblioteki Narodowej bardzo dobrze ilustruje opublikowane sprawozdanie za rok 2020⁸⁷. Dzięki wprowadzonym restrykcjom, zmianie organizacji pracy i zachowaniu samodyscypliny w Bibliotece Narodowej pierwszy przypadek koronawirusa wśród pracowników⁸⁸ odnotowano dopiero 21 października 2020 roku, kilka miesięcy po wybuchu epidemii.

Epidemia doświadczyła biblioteki – podsumowanie

W 2020 roku każda biblioteka stanęła przed reorganizacją swojego funkcjonowania. Zmieniła się też rola postrzegania bibliotek.

85 W ramach tego kierunku interwencji utrzymano możliwość zakupu książek papierowych, ale także usługi zdalnego dostępu do książek w formatach e-booków i/lub audiobooków i/lub synchrobooków. Szczegóły – <https://bn.org.pl/dla-bibliotekarzy/narodowy-program-rozwoju-czytelnictwa-2.0/zakup-i-zdalny-dostep-do-nowosci-wydawniczych/> [10.08.2021].

86 Zakładającego wdrożenie i utrzymanie jednego systemu łączącego katalogi prawie 500 bibliotek w celu ułatwienia dostępu do informacji o zbiorach polskich bibliotek użytkownikom z całego kraju. Szczegóły – <https://bn.org.pl/dla-bibliotekarzy/narodowy-program-rozwoju-czytelnictwa-2.0/budowa-ogolnokrajowej-sieci-bibliotecznej-poprzez-zintegrowany-system-zarządzania-zasobami-bibliotek/> [10.08.2021].

87 Sprawozdanie Biblioteki Narodowej za rok 2020 – <https://www.bn.org.pl/download/document/1622466205.pdf> [10.08.2021].

88 Na ponad 700 pracowników według stanu na 31 grudnia 2020 roku.

Skutki epidemii wymogły na wielu zmiany w realizacji określonych zadań, przejście na hybrydowy tryb pracy, znalezienie nowych sposobów dotarcia do czytelnika, utrzymanie więzi ze stałymi użytkownikami, ale również spełnienie ich potrzeb i oczekiwań. Biblioteka Narodowa działając we wspólnym interesie – bibliotekarzy i czytelników – w celu ograniczenia ognisk transmisji koronawirusa oraz minimalizacji ryzyka utraty zdrowia bądź życia zadbała o prawidłowe funkcjonowanie bibliotek w Polsce, dając szereg użytecznych wytycznych i udzielając ciągłego wsparcia.

Epidemia doświadczyła biblioteki, co uwidocznił raport Głównego Urzędu Statystycznego⁸⁹. Pomimo czasowego zamknięcia bibliotek i ograniczeń udostępniania zbiorów w formie tradycyjnej, biblioteki były otwarte średnio przez 32 godziny w ciągu tygodnia i postawiły na funkcjonowanie w trybie hybrydowym z przewagą świadczenia e-usług. W 2020 roku odnotowano spodziewane, spowodowane wprowadzonymi przez rząd obostrzeniami, spadki w liczbie użytkowników i odwiedzalności bibliotek⁹⁰. Z danych zebranych na podstawie formularza K-03 wynika, że możliwość świadczenia usług w formie on-line spowodowała, że prawie 56% bibliotek publicznych nie ograniczyło dostępności swoich usług. Biblioteki, które nie zdecydowały się na rozszerzenie swojego funkcjonowania o środowisko wirtualne straciły lub mogą utracić stałych użytkowników i budżety na kolejne lata oraz, co gorsza, nie spełniły swojej roli publicznej określonej

89 Funkcjonowanie bibliotek publicznych w 2020 roku – <https://bn.org.pl/aktualnosci/4359-funkcjonowanie-bibliotek-publicznych-w-2020-roku.html> [12.08.2021].

90 W 2020 roku odnotowano prawie 5 mln czytelników, którzy wypożyczyli na zewnątrz 77,5 mln woluminów księgozbioru oraz 2,4 mln zbiorów specjalnych. Wciąż najliczniejszą grupę czytelników stanowiły osoby w wieku 25–44 lat. Zauważalny jest również wzrost aktywnie wypożyczających w gronie osób 45–60 lat (o niecały procent) i powyżej 60 lat (o niecałe 2%).

w ustawie o bibliotekach. Choć przyczyn można doszukiwać się wielu, to większość bibliotek, korzystając z pomocy Biblioteki Narodowej, poradziła sobie bardzo dobrze z wyzwaniami niesionymi przez następstwa epidemii. Jednym z zadań, jakie nas czeka, jest z pewnością budowanie odporności społecznej poprzez szczepienia przeciwko koronawirusowi. W tym zakresie niezwykle ważną jest informacyjna rola bibliotekarzy, by pomóc powrócić społeczeństwu do rzeczywistości znanej sprzed pandemii.

Biblioteka Narodowa swoimi rekomendacjami publikowanymi w tempie ekspresowym (nawet w nocy, kiedy pojawiały się kolejne rozporządzenia) i udzielaniu porad każdej, nawet najmniejszej bibliotece wszystkich typów, zjednoczyła środowisko

bibliotekarskie. W obliczu trudnych czasów i odkrywania nowej rzeczywistości bibliotekarze byli solidarni, stawiali na wspólne działanie i byli ponad podziałami. Centralna biblioteka państwa wspierała bibliotekarzy w całym kraju w bezpiecznym otwarciu bibliotek, a przez swoje działania (rekomendacje, poradnię, newsletter, działania networkingowe) stanowiła wzór dla innych instytucji i sektorów oraz przykład na arenie międzynarodowej⁹¹.

91 Dyrektor Biblioteki Narodowej był w stałym kontakcie z Ministerstwem Kultury i Dziedzictwa Narodowego, dyrektorami bibliotek narodowych i innych bibliotek, koordynował prace Krajowej Rady Bibliotecznej podejmującej temat sytuacji bibliotek w czasie epidemii.

AUTORZY

dr Jolanta Hys

Biblioteka Narodowa,
Instytut Bibliograficzny

Joanna Kwiatkowska

Biblioteka Narodowa,
Instytut Bibliograficzny

Barbara Maria Morawiec

Biblioteka Narodowa,
Biuro Komunikacji i Promocji

dr Maria Nasiłowska

Biblioteka Narodowa,
Instytut Bibliograficzny

dr Maria Przeciszewska

Biblioteka Narodowa,
Instytut Książki i Czytelnictwa, Pracownia
Historii Bibliotek i Czytelnictwa

dr Maciej Szablewski

Biblioteka Narodowa,
Zakład Zbiorów Bibliologicznych

dr Wojciech Walanus

Uniwersytet Jagielloński,
Instytut Historii Sztuki

dr Lech A. Walkiewicz

Biblioteka Narodowa,
Zakład Katalogowania Dziedziny

dr Zofia Zasacka

Biblioteka Narodowa,
Instytut Książki i Czytelnictwa